

MARIE CEDERSCHIÖLD HÖGSKOLA
(tidigare Ersta Sköndal Högskola)
Institutionen för diakoni, kyrkomusik och teologi

Sjung med i psalmen av hjärtans lust!

- en undersökning om psalmsång och tonart

Konstnärlig kandidatexamen i kyrkomusik VT 2022
Examensarbete 15 hp
Författare: EvaMarie Agnelid
Handledare: Elisabeth Christiansson

Sammanfattning/Abstract

Titel: Sjung med i psalmen av hjärtats lust! - en undersökning om psalmsång och tonart.

Eng: Sing along to the hymn with heart and soul - an examination of psalm-singing and key

Bakgrund: Psalmsången är en av gudstjänstens och de kyrkliga handlingarnas starkaste moment av delaktighet och gemenskapsfrämjande. ”För vår lutherska tradition är psalmen ett signum, ett kännetecken för att inte säga ett varumärke [...]. Kombinationen av ord och ton gör att psalmen hittar längre in i våra livs dolda rum än vad enbart ord eller enbart musik gör. Därför finns det också mycket känslor kring psalmer [...]”. Detta skriver tidigare ärkebiskop och teolog K G Hammar i förordet till *Psalmer i 2000-talet*. Många gudstjänstbesökare uttrycker dock svårigheter med att sjunga med i psalmerna. Oftast handlar det om att man kanske inte kan psalmerna men många uttrycker också spontant att tonarterna är för höga för att man enkelt ska kunna sjunga med i dem.

Syfte och frågeställning: Syftet i denna uppsats är att utifrån ett relevant material och i ett historiskt perspektiv undersöka tendenser till tonartssänkning i psalmer. Mina frågeställningar är:

- Kan man se tendenser till tonartssänkning vid en jämförelse mellan *Den svenska psalmboken* (1937) och *Den svenska psalmboken* (1986)?
- Hur motiveras eventuella tonartssänkningar i psalmbokskommitténs betänkande *Den svenska psalmboken: slutbetänkande* (SOU 1985)?
- Vad motiverade Verbums utgivning av *Den svenska koralboken, urval i lägre sättningar* (K Bengtsson, 2002)?
- Hur har tonarter i ett jämförande perspektiv hanterats i Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland?
- Hur stort är tonomfånget i psalmerna i *Den svenska psalmboken* (1986)?

Metod och material: Metoden i arbetet är ett jämförande studium av psalmboksrevisioner med fokus på tonart, där förekomsten av faktisk tonartssänkning kartläggs. Materialet som jag har använt för att undersöka psalmerna och tonarterna är i första hand *Den svenska psalmboken* (1937) och *Den svenska psalmboken* (1986). Vidare har jag undersökt hur man har resonerat och vilka argument som använts i arbetet med psalmerna inför psalmboksrevideringen 1986 och hur man tänkt kring tonarter i några specifika psalmer. Ett viktigt material i denna uppsats är *Den svenska psalmboken: slutbetänkande* (SOU 1985). Övrigt relevant material i studien är *Den svenska koralboken, urval i lägre sättningar* (2002), *Psalmer och visor 76, Sjung, kyrka sjung* (Carlshamre, Skagersten, Harling, 2002) samt intervjumaterial.

Resultat: Psalmbokskommittén bakom *Den svenska psalmboken* (1986) var väl medveten om nödvändigheten att sänka flera av psalmernas tonarter. Ambitionen i arbetet var bland annat att psalmmelodierna inte skulle gå över c2. Ja, man kan se tendenser till tonartssänkning då 13% av psalmbokens 325 första psalmer fick lägre tonart. Ambitionen att psalmerna inte skulle överstiga c2 nådde man dock inte eftersom ca 50 % av första delen går över detta uppsatta mål. Intentionerna att sänka psalmerna fanns tydligt uttalat. Dock avslöjar inte psalmbokskommittén mycket, för att säga inget, om hur man har motiverat tonartssänkningarna eller hur diskussionerna gått i frågan. År 2002 gav Verbum ut en koralbok med lägre sättningar där 191 psalmer hade sänkts med företrädesvis ett halvt eller ett

helt tonsteg. Psalmerna rörde sig i ett register mellan lilla bess till ciss/dess 2. Enbart utgivandet av en koralbok med lägre tonarter indikerar att det finns en önskan om att sjunga psalmer i lägre tonart än den givna i psalmboken.

I Finland pågick revisionsarbetet med den evangelisk-lutherska psalmboken parallellt med arbetet i Sverige. Där sänktes ett mycket större antal psalmer, till och med fler i slutänden än vad psalmbokskommittén förordade. Ca 37 % av totalt 632 psalmer sänktes.

Av de 325 första psalmerna i *Den svenska psalmboken* (1986) sträcker sig tonomfånget från lilla a och upp till e2, ett omfång på en oktav och en kvint.

Innehållsförteckning

1. Inledning.....	sid 5
2. Metod.....	sid 6
Syfte och frågeställningar.....	sid 6
Material och urval.....	sid 6
Bearbetning av material.....	sid 7
Etiska aspekter.....	sid 8
3. Bakgrund till studiens problemställning	sid 8
Koral och andlig visa i Sverige och Sjung, kyrka, Sjung	sid 8
Verbums koralbok för lägre sättning (2002).....	sid 9
Den Evangelisk-lutherska kyrkans psalmbok i Finland.....	sid 10
Koralböckerna från 1939 och 1987.....	sid 11
Tidigare forskning och personliga kontakter.....	sid 12
Psalmbokskommitténs arbete enligt SOU 1985.....	sid 13
Ny psalmboksrevidering.....	sid 14
4. Resultatredovisning	sid 14
Jämförelse mellan 1986 års och 1937 års psalmbok	sid 14
Den svenska psalmbokens slutbetänkande SOU 1985:17	sid 16
Verbums tonartssänkta koralbok (2002) och Psalmer och visor 76	sid 20
5. Slutsatser.....	sid 21
6. Resultatdiskussion.....	sid 22
7. Framtida forskning.....	sid 23
8. Källförteckning.....	sid 25

1. Inledning

Vid ett tillfälle kom en man upp på läktaren efter en begravning och frågade mig varför vi organister envisades med dessa höga tonarter. Han kunde inte alls sjunga med, fast han ville. Han upplevde att det var på detta sätt i princip varje gång han besökte kyrkan och försökte sjunga med och delta i psalmsången. Jag var relativt ung i yrket och helt oförberedd på både utfall och åsikt. Händelsen har suttit kvar i mig sedan dess och jag tänker ganska ofta på det när jag märker att församlingen kämpar med psalmerna. Sjunga med i psalmen av hjärtans lust – går det...? Körsång kan betraktas som en av Sveriges största folkrörelser. Drygt en halv miljon sjunger i olika körer, över landet (*Det svenska körundret*, Fagius, 2009). Allsång är populärt och det TV-sända evenemanget ”Allsång på Skansen” har de senaste åren lockat både familjer, ungdomar och äldre till gemensam sång. I kyrkan och i gudstjänsten, motsvaras allsången av den gemensamma psalmsången. I förordet till *Psalmer i 2000-talet* (2006) skriver KG Hammar:

För vår lutherska tradition är psalmen ett signum, ett kännetecken för att inte säga ett varumärke. Psalmen är i djupaste mening demokratisk, den ger utrymme för allas delaktighet. [...] Kombinationen av ord och ton gör att psalmen hittar längre in i våra livs dolda rum än vad enbart ord eller enbart musik gör. Därför finns det också mycket känslor kring psalmer (*Psalmer i 2000-talet*, 2006, förordet).

Kyrkobesökare vill kunna delta i psalmsången men ger den gemensamma psalmsången utrymme för allas delaktighet? Upplevelsen är ofta att sången ligger i ”fel” sångregister och för många i ett alltför högt register. Att sjunga i en något högre tonart kräver inte sällan ett större engagemang och aktivitet hos den enskilde sångaren. Dessutom ska man förhålla sig till text, svåra ord och en mer eller mindre känd melodi. Kan man överhuvudtaget psalmen? Tillfället kanske också gör att kyrkobesökare inte orkar det engagemang som behövs. Det är skillnad på att delta vid en begravning jämfört med ett dop eller en vigsel. Ibland har det till och med uttryckts att organistens sätt att spela gör det mer eller mindre lättsjunget. Vill eller kan man sjunga med och ta del i den konfessionella grunden i det vi sjunger? Helst önskar vi också att alla åldrar tillsammans ska delta i den gemensamma psalmsången men är det på allas villkor? Barn behöver få sjunga i sitt naturliga, ljusa register och vuxna och äldre sjunger oftast hellre i lägre register. Forskning visar att det händer mycket med den åldrade rösten. Man orkar inte sjunga lika starkt eller högt och orkar inte hålla ut i långa fraser och behöver andas oftare. Så att sjunga med i psalmen av hjärtans lust – går det...?

2. Metod

Syfte och frågeställningar

Historiskt sett har psalmer varit en integrerad del i människors liv. Inte alltför långt tillbaka i tiden var den inledande psalmsången till varje skoldag både ett naturligt och viktigt inslag i undervisningen. Därmed ingick psalmerna i en gemensam sångbank för unga såväl som äldre. Man kunde psalmerna och man sjöng! Succesivt har psalmsjungandet i skolor minskat och därmed den allmänna psalmkunskapen. Sångskatten bestående av psalmer har krympt och psalmsången delvis tystnat. Dock finns det fortfarande i läroplanen för yngre årskurser att sjunga och lära sig de vanligaste årstidsbundna psalmerna.

Kyrkokörer har i mångt och mycket blivit den sjungande församlingen i gudstjänsten eftersom många upplever psalmsången som icke sångbar av olika anledningar. Valet blir, att i stället lyssna till den mer professionella sången av körsångare och kyrkans anställda, bland annat präst och musiker. Kanske upplever den sjungande församlingen inte heller ett gott stöd och uppmuntran till sången? Att sjunga med och att sjunga ut kräver ändå visst engagemang och ansträngning. Att sänka tonarterna, skulle det främja den gemensamma psalmsången?

Syftet i denna uppsats är att utifrån ett relevant material och i ett historiskt perspektiv undersöka tendenser till tonartssänkning i psalmer. Mina frågeställningar är:

- Kan man se tendenser till tonartssänkning vid en jämförelse mellan *Den svenska psalmboken* (1937) och *Den svenska psalmboken* (1986)?
- Hur motiveras eventuella tonartssänkningar i psalmbokskommitténs betänkande *Den svenska psalmboken: slutbetänkande (SOU 1985:16)*?
- Vad motiverade Verbums utgivning av *Den svenska koralboken. Urval i lägre sättningar* (K Bengtsson, 2002)?
- Hur har det i ett jämförande perspektiv hanterats med tonarter i Evangelisk-lutherska kyrkans psalmbok i Finland?
- Hur stort är tonomfånget i psalmerna i *Den svenska psalmboken* (1986)?

Material och urval

Metoden för arbetet är ett jämförande studium av psalmboksrevisioner med fokus på tonart. Avsikten är att undersöka hur man har resonerat och vilka argument som använts i arbetet med psalmerna inför psalmboksrevideringen 1986 och hur man tänkt kring tonarter i de

specifika psalmerna. Materialet som jag har använt för att undersöka psalmerna och tonarterna är i första hand psalmböckerna. Främst är det 1937 och 1986 års psalmböcker jag jämför och hittar materialet ifrån, det vill säga psalmerna. Mellan dessa två psalmboksutgivningar finns ett antal provtryckningar av psalmböcker. Dessa har jag också använt mig av i studien. Ett viktigt material i denna uppsats är främst SOU 1985:16 Den svenska psalmboken: slutbetänkande. Här kan finnas trådar tillbaka till revisionsarbetet av *Den svenska psalmboken* (1937).

Annan litteratur, som varit viktig, är främst *Koral och andlig visa i Sverige* (H Göransson, 1997) och *Sjung, kyrka, sjung* (Carlshamre, Skagersten, Harling, 2002). Göransson var en av de tongivande personerna inom hymnologi och kyrkomusik och huvudansvarig för arbetet i psalmbokskommittén för *Den svenska psalmboken* (1986). Hans bok behandlar koralens och den andliga visans historia samt ger inblick i arbetet och resonandet kring psalmerna i psalmboksarbetet. *Sjung, kyrka sjung* handlar om psalmsångens betydelse i gudstjänsten och hur den behöver vitaliseras och aktivt arbetas med.

Vidare är Verbums utgivning av *Den svenska koralboken, urval i lägre sättningar* (K Bengtsson, 2002), en viktig källa. Den utkom som en komplettering till koralboken för *Den svenska psalmboken* (1986) med sänkta psalmer från den ekumeniska delen, det vill säga nummer 1–325 i psalmboken.

Jag har också varit i direktkontakt med flera personer för att få fördjupad information och en tydligare bakgrund till uppsatsens frågeställning och undersökandet av psalmerna och tonarter.

Bearbetning av material

Jag har valt att begränsa sökområdet av psalmer från *Den svenska psalmboken* (1937) med *Den svenska psalmboken* (1986) genom att enbart jämföra psalmerna 1–325 det vill säga från den ekumeniska delen i *Den svenska psalmboken* (1986). Denna ekumeniska del var något nytt i och med 1986 års psalmbok och något av en revolution i den europeiska kyrkligheten, där man hade lyckats enas om en gemensam psalmdel, mellan de olika samfundet. I förordet till *Den svenska psalmboken* (1986) finns de 15 samfundet presenterade. Utöver detta har jag valt att särskilt undersöka fem psalmer ur *Den svenska psalmboken* (1986). Urvalet av psalmerna är några av våra mest vanliga och ofta valda psalmer i samband med kyrkliga handlingar och/eller särskild högtid, advent/jul eller skolavslutning.

Jag har alltså inte tagit med eller undersökt psalmerna i tilläggsdelen i *Den svenska psalmboken* (1986), det vill säga nummer 326-700 och vad gäller psalmerna nummer 701-800 har de tillkommit senare och går således inte att jämföra bakåt med tidigare psalmboksutgivningar. Jag har i min studie ej heller tagit med psalmböcker som t.ex. *Ung ton, Psalmer i 90-tal* eller *Psalmer i 2000-tal* som tillkommit senare än psalmboken från 1986.

Etiska aspekter

Jag är medveten om vetenskapsrådets etiska riktlinjer/god forskningssed och i samråd med handledare Elisabeth Christiansson konstaterat att det finns inget i denna uppsats att ta i särskilt beaktande vad gäller etiska riktlinjer.

3. Bakgrund till studiens problemställning

Nedan följer en genomgång av de material och källor jag använt mig av för att ge både historik och bakgrund samt en fördjupad bild till min studie kring psalmer och tonart.

Koral och andlig visa i Sverige och Sjung, kyrka, sjung

I boken *Koral och andlig visa i Sverige* (Göransson, 1997) skriver Göransson om koraler och andlig visa i Sverige genom tiderna. Harald Göransson var kyrkomusiker och musikpedagog och huvudansvarig för musiken i arbetet kring *Den svenska psalmboken* (1986). Bokens syfte är att ”återge forskningens senaste rön” och bygger delvis på författarens egen primärforskning. Framställningen följer nyare principer inom hymnologin, som tar hänsyn inte bara till religiösa och musikaliska strömningar utan även till ”allmänskulturella, politiska och sociala förhållanden och deras inverkan på andliga sången.” (Göransson, 1997, sid 9). Göransson sammanställer psalmkommitténs riktlinjer som man arbetat efter inför utgivningen av *71 Psalmer och visor*, en av de så kallade ”provtryckningar” av psalmer, som så småningom ledde fram till *Den svenska psalmboken* (1986). Göransson tar bland annat upp rytm, strofernas uppbyggnad, text och melodis samstämmighet, melodins svårighetsgrad. Som punkt nummer 7 i riktlinjerna kommer psalmbokskommitténs förhållande till att välja tonart. ”Psalmbokskommittén väljer ofta en lägre tonart än vad som förr var brukligt; dock rekommenderas en upptransponering av melodier som församlingen kan och sjunger med glädje och övertygelse”. (Göransson, 1997, sid 137).

Vidare ger Göransson en inblick i hur det historiskt har sett ut med psalmsångernas tonart: ”Historiskt sett har tonhöjden oavbrutet sjunkit.” Ett exempel han tar upp är psalmen Var hälsad sköna morgonstund, där har man gått från F-dur ner till C-dur. En sänkning på en kvart! Skälet som Göransson ger är att den psalmen används bland annat på julottan - tidigt på morgonen önskar man i allmänhet en låg tonart! (Göransson, 1997, sid 137) Men Göransson tillägger inom parentes att ”dock i andra sammanhang D-dur”. Den bör alltså transponeras upp då den används ”senare på dagen” när rösten har fått vara igång ett tag. I *Den Svenska psalmboken* (1986) står den endast noterad i C-dur. Dock, i koralbok (*Koralboken*, 1987) i både C-dur och D-dur för organisten att välja lämplig tonart för sammanhanget lämplig.

I förordet till boken *Sjung, kyrka, sjung* (Calshamre, Skagersten, Harling, 2002) menar författarna att psalmsången i kyrkan har blivit allt svagare:

Förrådet av psalmkunskap har drastiskt minskat bland vanligt folk. Men munnar rörs faktiskt. Människor upplever att man sjunger, de allra flesta påstår att de sjunger, men ut kommer mycket litet (Calshamre, Skagersten, Harling 2002, sid 7).

Egentligen saknas inte alls sångförmågan, menar författarna vidare och hänvisar bland annat till det omåttligt populära TV-programmet Allsång på Skansen och hur gärna man sjunger med ”där sångerna som sjungs är både svåra och ibland satta i höga tonlägen” (Calshamre, Skagersten, Harling, 2002).

Ett av kapitlen i boken handlar om hinder i församlingssången. Den första meningen i kapitlet börjar ”Har ni sänkt tonarterna?” Mannen som beskrivs i texten och som ställer frågan hotar med att gå ur Svenska kyrkan om man inte sänker tonarterna på psalmerna. Han känner sig utesluten ur psalmsången och anger skämtsamt att det är ett skäl att gå ur kyrkan. Författaren Per Harling förstår såklart att hotet är skämtsamt menat men anar att under det ligger en längtan att få delta, ”ett stort och längtansfullt allvar”. ”På församlingssången får aldrig ställas så högt ställda musikaliska krav att någon därmed känner sig utesluten. Vad hindrar människor att ta ton i Sveriges kyrkor?” frågar sig Per Harling vidare.

Människor har i allmänhet ett lägre tonomfång idag än vad som tidigare var fallet. Det är naturligtvis många faktorer som ligger bakom en sådan utveckling men *en* viktig faktor torde vara att tillfällena till sång har minskat, liksom den gemensamma sångens platser. Denna utveckling syns i den svenska psalmhistorian. Tonarterna i de svenska koralböckerna på 1800-talet låg inte sällan avsevärt högre än idag, vilket också samtidigt skapade många problem för församlingssången (Calshamre, Skagersten, Harling 2002, sid 105).

Verburs koralbok för lägre sättningar (2002)

En indikation på att psalmers tonarter upplevs vara för höga för gemene man är den koralbok

med lägre sättningar som Verbum gav ut 2002 *Den svenska koralboken, urval i lägre sättningar* (Bengtsson, K, 2002). Här är en koralbok där 191 av psalmbokens psalmer ur den ekumeniska delens 325 psalmer, är sänkta med ett eller ett halvt tonsteg. I vissa fall anges två alternativa lägre tonarter och det finns till och med en psalm med tre alternativa sänkta tonarter (nummer 189 Bliv kvar hos mig). Redaktör för boken är kyrkomusiker Kjell Bengtsson. Han menar att val av tonart bör ske utifrån situationen:

Att spela orgel till en välsjungande församling är en av kyrkomusikerns mest inspirerande uppgifter. Valet av tonarter styrs i första hand av koralbokens version men även av kyrkomusikerns önskan att åstadkomma en så vacker klang som möjligt [...] samtidigt vill naturligtvis varje sångare sjunga i den tonhöjd som passar den egna rösten bäst, beroende på sammanhang eller tidpunkt på dagen. Med andra ord skiftar åsikterna om tonartsval utifrån vilka behov som skall tillfredsställas (*Den svenska koralboken, urval i lägre sättningar* 2002, förordet).

Vidare menar Bengtsson att människor tycker om att sjunga tillsammans. Exempel på det är det populära allsångsprogrammet på TV, Allsång på Skansen. Men i kyrkan finns det tydliga tecken på att det är de initierade, körsångarna, som sjunger mer än den ”ordinäre” kyrkobesökaren i gudstjänsten. Då väljer man oftast att lyssna till sången i stället. Bengtsson menar på att orsakerna kan vara många men att en tydlig orsak är de höga tonarterna. ”Psalmer klingar fint i ett bra läge”, menar Bengtsson och många koraltsatser med orgelackompanjemang är skrivna för att klinga bra i högre tonarter. Men det behöver företrädesvis inte vara så att det klingar sämre i lägre register om sättningen är anpassad för en melodi i lägre sättning. Det är också kyrkomusikerns roll, fortsätter Bengtsson, att utifrån sin profession och kunskap använda den tonart som hen tror passar bäst och ”välja tonarter som stimulerar den ovane att sjunga”. Sammanhanget och tidpunkten är också avhängigt vad som kan vara lämpligt tonartsmässig; morgon eller kväll, vigsel eller begravning liksom årstid. ”Kanske bör också kyrkomusikern sjunga upp med församlingen?” utmanar Bengtsson. (Bengtsson, K, 2002). Urvalet i boken med lägre sättningar är gjort i den ekumeniska delen och för att tillfredsställa så många behov som möjligt. Två tonarter anges i vissa fall för psalmer under temat *Lovsånger* som kan användas beroende på nivå av högtidlighet och rum. Författaren uppmuntrar även till att våga höja psalmen i sista versen när man fått församlingen med sig. I klassisk melodifestivalanda!

Den Evangelisk-lutherska kyrkans psalmbok i Finland

Parallellt med den svenska psalmbokens revidering av 1937 års psalmbok, pågick också arbetet med Den evangelisk-lutherska (finlandssvenska) psalmboken i Finland. Det är intressant att se hur man var mer drastisk och sänkte så många fler psalmer i denna revidering,

jämfört med den som pågick samtidigt i Sverige. I samband med Nordiska koralseminariet på Hanaholmen 1980, där nordiska länderna fanns representerade, var tonhöjden uppe på agendan som en speciell fråga. (*Kyrkomusikernas roll i 1900-talets psalmboksrevisioner*, B Sarelin, 2002) Här diskuterades om psalmerna i allmänhet skulle sänkas. I mötet fanns flera indikationer på att det fanns en diskrepans mellan kyrkomusikerna och den sjungande församlingen, där ”folket” ville sänka och musikerna höll fast vid att behålla tonarter. I samma artikel skriver Birgitta Sarelin att psalmbokskommittén hade resonerat kring sänkning av flera psalmer till utgivningen av psalmboken 1986. Musikaliska företrädare i psalmbokskommittén förordade och föreslog sänkning av tonart för 39 koraler. Kyrkomötet beslutade om en sänkning av 172 psalmer med ett halvt eller ett helt tonsteg. Artikelförfattaren beskriver vidare att det i slutändan visade sig var betydligt fler psalmer som var sänkta än vad kyrkomötet beslutat om, när psalmboken väl kom ut. Det hela kan ses som något av en kupp av redaktionsgrupp för psalmboken, då flera av de sakkunniga instanser inte tagit del av detta innan den gavs ut. För ytterligare 67 psalmer blev tonarten sänkta. ”Resultatet av sänkningarna blev att finlandssvenskarna ofta sjunger i lägre tonart än finnar och rikssvenskar”, skriver Birgitta Sarelin i sin artikel. I mejlkontakt med Sarelin (personlig kommunikation, 20 oktober 2021) berättar hon att hon var sekreterare i kyrkomötets psalmboksutskott 1984–1986. Hon skriver hur överraskad hon blev när hon väl fick psalmboken i sin hand, över att se att så många fler psalmer sänkts än vad psalmboksutskottet tänkt. Vidare menar Birgitta:

Det är inte enkelt med tonarter. Man vill ju att folk ska kunna sjunga, men så murrigt får det inte heller bli att psalmen mister sin musikaliska glans. Priset när det gäller sänkning torde den finskspråkiga koralboken få. Blott en dag går där i C-dur, trots att psalmen är placerad bland psalmerna som handlar om lovsång och tacksägelse. Men den finskspråkiga koralspsalmboken har D-dur. När det gäller den finlandssvenska koralspsalmboken har Den blomstertid tonarten Ess-dur, men koralboken har tack och lov, fortfarande F-dur. Många gånger har jag transponerat psalmerna ett halvt eller ett helt tonsteg uppåt, då jag tyckt att de har mist sin glans. Det gäller Bereden väg för Herran (från F till G), Var hälsad sköna morgonstund (från C till D) och Vad ljus över griften (från C till D). I synnerhet julpsalmen och påskpsalmen mister helt karaktären i C-dur. Det ska ju låta som trumpetstöt! Sedan har vi problemet med förspelen. Det är enklare att transponera koralen uppåt än förspel av olika stilar nedåt (B Sarelin, personlig kommunikation, 20 oktober 2021).

Min studie av det finlandssvenska spåret visar således att det i slutändan var det betydligt fler psalmer som sänktes i den evangelisk-lutherska psalmboken jämfört i *Den svenska psalmboken* (1986). Här bör tilläggas att jag enbart undersökt de 325 första psalmerna och evangelisk-lutherska psalmbokens sänkningar innefattar samtliga psalmer.

Koralböckerna från 1939 och 1987

I förordet till *Den svenska koralboken* (*Den svenska koralboken*, Musiktryck, av Konungen gillad och stadfäst år 1939) skriver professorn i teologi och tidigare biskop Gustaf Aulén hur revideringsarbetet gjorts från tidigare koralbok från 1921. Man presenterar här olika hänsyn man tagit till melodier. Vissa har uteslutits då ”melodier, som visat sig icke vara tillräckligt sångbara eller ur annan musikalisk synpunkt mindre önskvärda [...] överflödiga, understundom såsom olämpliga.” Även nya melodier har anskaffats ”av huvudsakligen följande anledningar: 1. nytillkomna texter krävt nya melodier 2. mindre lämpliga koraler 3. ge omväxling inom överlastade meterklasser. Man redovisar också hur många psalmer som går i dur eller moll. Vissa psalmer finns med av affektionsvärde snarare än kyrkomusikaliska, rytmiska avseenden nämns och någon psalm har omredigerats även i taktart. Hur man har förhållit sig till tonarter eller om psalmer har sänkts nämns inte.

Förordet till 1987 års koralbok (*Koralboken*, 1987) inleder med det som först nämns och främst skiljer den från 1939 års koralbok; den ekumeniska manifestation det vill säga att psalmbokens första del, psalmnummer 1-325 utgör en gemensam sångskatt för 15 kyrkor och samfund i landet. Inledningsvis står:

[...det] finns också en medvetenhet om att gemensam sång stärker och utvecklar den kristna enheten.

Psalmboken speglar tradition och förnyelse, men visar samtidigt en delvis ny inriktning: en bruksbok som kan användas både i gudstjänstliv och i vardagsarbete (*Koralboken*, 1987, förordet).

I förordet beskrivs vidare att man har vinnlagt sig om att återföra de äldre koralernas rytmiska versioner. Då melodierna återförts till sina rytmiska och melodiska ursprung har även harmonisering i denna psalmboksrevision gått igenom. Man ger också kommentarer om nya melodier, psalmer och bibelvisor. Lite kort om tekniska upplysningar om noteringar och råd för utförandet med mera presenteras avslutningsvis. Psalmernas tonarter eller huruvida de har sänkts nämns inte i förordet.

Tidigare forskning och personliga kontakter

I Emil Holmbergs uppsats *Konsten att leda psalmsång - en studie i hur kyrkomusiker arbetar med att leda gudstjänstdeltagare i gemensam sång* (2018) nämner alla tre informanterna att val av tonart kan påverka deltagandet i psalmsången”. Informanten Sara säger ”Det kan hända att jag sänker någon psalm, fast oftast inte. Det kan hända att jag höjer till sista versen för att jag tycker att det är roligt”. Här tycks val av tonart snarast handla om ett sätt att kommunicera

med gudstjänstdeltagarna, en signal om att musiken inte ”står still”. En annan informant, Karin, menar att hon ofta byter tonart beroende på vilka förutsättningar som tycks finnas i den församlade gudstjänstskaran: ”Jag är sån så jag kan ju byta tonart för jag tänker, dom där kommer inte upp, idag kör jag A-dur. Det finns ingen mer än jag som drar, jag har alltid anpassat mig efter dom som finns, jag har alltid haft lätt för det. Jag kanske har spelat igenom nån gång så jag inte tar helt fel ackord, men jag har alltid anpassat mig. På handboks-nivån så handlar det om att man kommer publicera tonartsalternativ, för sitter du i ett kapell så kanske du inte kan köra Kyrie från mässmusik D i den tonarten utan får sänka den ett steg”

Jag kontaktar en kyrkomusiker i Eskilstuna (personlig kommunikation, 6 september 2021) som under åren deltagit och varit med på flertalet psalmskrivarkurser initierat av Anders Frostenssons-sällskapet. Jag frågar om de har pratat om tonarter då de jobbat med psalmskrivande och workshops kring nya psalmer. Hon berättar att fokus uteslutande har legat på text och melodi. Hon kan inte minnas att tonarter har diskuterats vid några av kurserna.

Jag skriver också till musikforskare Anders Dillmar (personlig kommunikation, 27 september 2021) efter att ha sett SVTs dokumentär ”Tonernas riddare”. Programmet sändes i samband med att Kungliga Musikaliska Akademin firade 250 år. Dillmar medverkar i programet och berättar där om musiken som företrädesvis fanns i landets alla kyrkor långt tillbaka.

Psalmsången på 1800-talet var knappast skönsång utan beskrevs snarare som ett ”barbariskt råmande”. Var och en sjöng helt enkelt på sitt eget individuella sätt. Den vilda psalmsången diskuterades till och med på regeringsnivå, berättar han. För att få bukt med den oorganiserade psalmsången införde man orglar i kyrkorna. Dock lät psalmsången fortsatt olika beroende vilken kyrka man var i. Dillmar har forskat på psalmsång och hymnologi inom område musikvetenskap. Dessutom har han skrivit böcker om Harald Göransson som var ordförande och centralpersonen i arbetet med psalmboksrevideringen inför 1986 års psalmbok. Jag frågar Dillmar vad han vet om hur man diskuterade tonarter i revisionsarbetet. Dillmar återkommer med att även han har funderat kring hur man resonerade i psalmbokskommittén eftersom ingenting finns dokumenterat om hur de resonerade eller diskuterade kring tonhöjd (personlig kommunikation, 27 september 2021). Ett tips jag får är att jämföra olika utgåvor så kallade provhäften som gavs ut och gick på remiss ut i församlingar, innan den slutgiltiga koralboken kom.

Psalmbokskommitténs arbete genom Slutbetänkande SOU 1985

Psalmbokskommittén bakom 1986 års psalmbok var väl medveten om nödvändigheten att sänka tonarten för flera av psalmerna:

Melodiernas tonläge har under tidernas lopp i regel sjunkit. Under senare år har man från många håll önskat en ytterligare sänkning. Vi har också i en rad fall tillmötesgått dessa önskemål. Så stod tex nr 147, Upp min tunga, i Haeffners koralbok i F-dur (med tvåstrukna f som högsta ton!); den sänktes i 1939 års koralbok till Ess-dur och vi föreslår den ytterligare sänkt till D-dur [...] I allmänhet har vi följ den principen att en melodi inte gärna bör överskrida tvåstrukna C. Det bör dock framhållas att en sänkning, som ofta innebär en lättnad under en inlärningsperiod och för kyrko-ovana människor, också är till men för sångens friskhet och lyster. Därför har vi varit tämligen återhållsamma med sänkningar och vill gärna rekommendera en upptransponering då en koral är insjungen (*SOU 1985:17* sid 169).

Jag har försökt följa revisionsgruppens arbete via SOU och deras slutbetänkande inför *Den svenska psalmboken* (1986). Psalmbokskommittén tog fasta på följande riktlinje:

I allmänhet har vi följ den principen att en melodi inte gärna bör överskrida tvåstrukna C. Det bör dock framhållas att en sänkning, som ofta innebär en lättnad under en inlärningsperiod och för kyrko-ovana människor, också är till men för sångens friskhet och lyster. Därför har vi varit tämligen återhållsamma med sänkningar och vill gärna rekommendera en upptransponering då en koral är insjungen (*SOU 1985:17* sid 169).

Ny psalmboksrevidering

När detta skrivs har arbetet med ännu en psalmboksrevidering inletts; 1986 års psalmbok kommer ersättas med en ny. Helt nyligen har nu sittande psalmboksgruppen öppnat slussen för nya psalmförfattare att skicka in förslag till psalmer. Jag kontaktade Henrik Tobin, kyrkomusiker och ordförande i den nya arbetsgruppen Psalmboken – revision. Han får frågan om det på detta tidiga stadium finns med någon tanke på tonarter och psalmer och hans svar är tydligt:

Man är långt ifrån där. Ännu befinner man sig på ett förberedelsestadium och det är många steg att ta och säkert flera år innan man kommer fram till de frågorna som handlar om psalmernas tonarter. Den blir aktuell först när det står klart vilka psalmer som slutgiltigt kommer med i den framtida revisionen av 1986 års psalmbok (personlig kommunikation, 27 september 2021).

4.Resultatredovisning

Jämförelse mellan 1986-års och 1937 års psalmbok

Jag har gått igenom psalmbokens första gemensamma del, psalmnummer 1–325 från *Den svenska psalmboken* (1986) och tittat på totalt vilka psalmer som har sänkts från *Den svenska psalmboken* (1937) samt psalmernas tonomfång. Dessutom har jag valt fem psalmer för att

undersöka hur psalmbokskommittén resonerat kring tonartssänkningen vid just dessa specifika psalmer.

De psalmer som jag särskilt valt ut att följa är:

Svensk psalm (Sv ps) nr 5 Nu tacka Gud allt folk

Sv ps nr 105 Gläd dig du Kristi brud

Sv ps nr 112 Världens frälsare kom här

Sv ps nr 119 Var hälsad sköna morgonstund

Sv ps nr 144 O huvud blodigt sårat

Urvalet av dessa psalmer har skett utifrån att psalmerna är välkända och att de sjungs och används. Mina viktigaste källor har varit *Den svenska psalmboken* (1927) *Koralboken* (1939) och *Den svenska psalmboken* (1986) samt psalmbokskommitténs slutbetänkande, *SOU 1985:17*.

För att komma fram till vilka psalmer som totalt har sänkts, har jag jämfört *Den svenska psalmboken* (1937) med *Den svenska psalmboken* (1986). I tabellen nedan har jag sammanställt de psalmer som man sänkt från 1937 till 1986. Flertalet psalmer har försvunnit i samband med psalmbokensrevideringen 1986, inte minst på grund av den gemensamma ekumeniska psalmdelen nummer 1–325 samt att nyskrivna psalmer tillkommit. Dessutom har vissa psalmer fått annan melodi. Jag kan ha missat någon psalm då jag jämfört 1937 med 1986 års psalmbok eftersom psalmtexter har bearbetats och de stämmer inte heller överens i psalmtitlarna.

I tabellen nedan anges de fem särskilt utvalda psalmerna med fet stil.

Psalmboksnummer 1937/1986	Psalmtitel	Tonart 1937	Ny tonart 1986	Tonomfång i 1986
nr 12/5	Nu tacka Gud allt folk	F	Eb	eb1-c2
nr 251/19	Du för vars allmaktsord	G	F	c1-c2
nr 31/28	Så älskade Gud	G	F	c1-c2
nr 118/35	Din spira Jesus sträcktes ut	G	F	c1-c2

nr 134/51	Kom Helge and Herre Gud	F	Eb	lilla bess-c2
nr 162/55	Vi lova dig o store Gud	C	Bb	lilla bess-d2
nr 304/59	Med Gud och hans vänskap	C	Bb	lilla bess-d2
nr 167/60	En fader oss förenar	G	F	c1-c2
nr 174/63	Dig, ljusetets fader	D	C	c1-c2
nr 184,193/69	Glad jag städse	D	C	c1-c2
nr 66, 234/82	Gud se i nåd till dessa två	G	F	c1c2
nr 237,282/91	Din kärlek Jesu gräns ej vet	G	F	c1-c2
nr 411/95	Ditt verk är stort men jag är svag	D	C	c1-c2
nr 315 och 294/187	Nu är en dag framliden	g-moll eller f#-moll	f-moll (f- dorisk)	c1-c2
nr 136 o 426/194	Giv, o Jesu fröjd och lycka	F och Eb	Eb	ess 1-c2
nr 287/206	Herre, jag vil bida	Ab	G	d1-c2
nr 336/209	O Gud all sannings källa	e-moll	d-moll	c1-c2
nr 527/227	O du som ser, o du som vet	f#-moll	e-moll	b-b1
nr 302/230	Klippa du som brast för mig	Bb	A	ciss1-c#2
nr 305/233	Fader du vars hjärta gömmer	Ab	F	c1-a1
nr 297/239	Av hjärtat håller jag dig kär	Ab	G	b-c2
nr 324/240	Uti din nåd	G alt i F	F	c1-c2
nr 355/249	Blott en dag	Eb	D	ciss1-d2
nr 357/253	O giv oss Herre av den tro	D	C	c1-c2

nr 531/283	Med Jesus fram i de bästa åren	G	F	c1-c2
nr 12/297	Härlig är jorden	Eb	D	c1-d2
nr 593/314	Ack, saliga dag	c-moll	b-moll	b-d2
nr 3/317	Vakna upp en stämman bjuder	C	Bb	bess-d2
nr 599/325	I hoppet sig min frälsta själ	f-moll	d-moll	d1-c2
nr 41/105	Gläd dig du Kristi brud	e-moll	d-moll	d1-c2
nr 1/110	Han kommer i sin kyrka	G	F	c1-c2
nr 58/112	Världens frälsare kom här	g-dorisk	f-dorisk	ess1-c2
nr 55/119	Var hälsad sköna morgonstund	D	C	c1-c2
nr 67/130	En stjärna gick på himlen fram	a-moll	g-moll	d1-c2
nr 69/132 (Var hälsad)	Nu segrar alla trognas hopp	D	C	c1-c2
nr 92/142	Skåda, skåda nu här alla	g-moll	f-moll	diss1-b
nr 95/144	O huvud blodigt sårad	a-moll	g-moll	c1-c2
nr 106/147	Upp min tunga	Eb	D	d1-d2
nr 50/150	Du segerns oss förkunnar	e-moll	d-moll	d1-c2
nr 119,282/157	Den korta stund	e-moll	d-moll	c1-c2
nr 125/159	Till Härlighetens land igen	D	C	c1-c2
nr 144/169a	I Himmelen, i himmelen	f-moll	e-moll	diss1-c2

Totalt sett har 42 psalmer av de 325 första psalmerna som finns med i *Den svenska psalmboken* (1986) och som återfinns i *Den svenska psalmboken* (1937), fått ny lägre tonart. Majoriteten av de sänkta psalmerna, 32 stycken psalmer, har sänkts ett helt tonsteg. Två

stycken psalmer (nummer 233 Fader du vart hjärta gömmer och nummerr 325 I hoppet sig min frälsta själ förnöjer) har till och med sänkts ett och ett halvt tonsteg.

Psalmer från 1-325 har tonomfång lilla a – e2.

De som psalmer som går ända ner till lilla a är sex stycken: psalm 75, 80, 100, 121, 207 och 311.

Enbart en psalm går upp till e2, psalmen nr 97 *Jag behövde en nästa*. Denna psalm är skriven 1965 och är ny in i *Den svenska psalmboken* (1986).

Utav psalmbokens 325 första psalmer går 165 psalmer över c2, det vill säga ca 50 % av psalmerna. Många kyrkobesökare, ”den sjungande församlingen”, upplever generellt sett att psalmen går i ett för högt läge över c2 och att det kan vara ansträngande att sjunga högre toner än c2.

11 psalmer upp till ess 2.

152 psalmer till d2.

11 psalmer upp till dess 2/ciss 2

Ett delsyfte för denna uppsatsen har varit att undersöka psalmer och tonarter i *Den Svenska psalmbokens* (1986) gemensamma del, nr 1-325 och jämföra dem med *Den svenska psalmboken* (1937). Resultatet visar att flera psalmer, 42 stycken, har sänkts med företrädesvis ett halvt eller ett helt tonsteg. Några enstaka psalmer, tre stycken, har ytterligare sänkts med ett och ett halvt tonsteg. Målet och ambitionen inför *Den svenska psalmboken* (1986), enligt psalmrevisionsgruppen (*SOU 1985:17* s 169) var att inte gå över c2. Utav psalmbokens 325 första psalmer går dock hela 165 psalmer över c2, cirka 50%. Man har alltså inte nått den ambitionen.

Den svenska psalmbokens slutbetänkande SOU 1985:17

För att se hur resonemanget har gått kring de fem specifika psalmer jag valt att undersöka, har jag gått till *Den svenska psalmbokens slutbetänkande* SOU 1985:17. Här presenterar psalmboksrevisionsgruppen hur man förhållit sig till behandlingen av psalmer som man behållit från 1939 års koralbok. ”Vad som i övrigt har ändrats gentemot 1939 års koralbok är av redaktionell art och omfattar införande av pauser eller rytmiska mönster som vanliga redan

iakttas i praktiken, omflyttning eller uteslutning av takt-streck, ändrade taktsignaturer, sänkt tonhöjd o dyl.” (SOU 1985:17 sid 173).

Undersökningen av de fem utvalda psalmerna visar:

Ps 5 Nu tacka Gud allt folk

Psalmen *Nu tacka Gud allt folk* har nummer 12 i *Den svenska psalmboken* (1937) (*Nu tackar Gud allt folk*) och nummer 5 i *Den svenska psalmboken* (1986). Psalmen har sänkts ett helt tonsteg, från F-dur till Eb-dur i *Den svenska psalmboken* (1986).

Psalmen har omfånget ess1-c2. I slutbetänkandet (SOU 1985:17 sid 8) skriver man om melodins två olika förekommande rytmiseringar. Vidare ges bakgrundsmaterial och kopplingar till originalversioner och de kompromisser som gjorts under årens lopp. Helt kort skriver psalmbokskommittén att: ”Melodin sänks ett helt tonsteg” (SOU 1985:18 sid 8). Vi får inte ta del av några resonemang eller motiveringar kring tonartssänkningen i denna psalmen.

Ps 112 Världens frälsare kom här

Det som berättas om denna psalm är att den kallas vår äldsta och härstammar från kyrkofader Ambrosius ”den latinska hymnens fader” tid på 380-talet. (SOU 1985:18 sid 41). Vidare berättas att psalmen har nummer 58 i *Koralboken* (1939) och nummer 112 i *Den svenska psalmboken* 1986. Psalmen har sänkts från g-dorisk till f-dorisk och spänner mellan eb1- c2. I slutbetänkandet presenteras hymnen med en lång text om såväl bakgrund som musikalisk rytmisk och form samt hur psalmtexten har bearbetats. (SOU 1985:18 sid 41)

Ps 119 Var hälsad sköna morgonstund.

Psalmen har nummer 55 i *Koralboken* (1939) och nummer 119 i *Den svenska psalmboken* (1986). Den har sänkts från D-dur till C-dur. Omfånget i den nya tonarten C-dur är c1-c2. Denna psalm har ”med hänsyn till psalmens traditionella plats i julottan eller i juldagens tidiga högmässa föreslår vi här den rytmiskt utjämnande melodiformen. Som samtidigt sänks en helton.” (SOU 1985:18 sid 44) Tonarten har genom de olika psalmboksrevideringarna gått från F-dur till C-dur alltså en kvarts tonartssänkning. Enligt Gustaf Aulén, teolog, biskop, ledamot i psalmrevisionen till *Den svenska psalmboken* (1937): ”Gustaf Aulén berättar att han ännu på 1890-talet varit med om att sjunga Var hälsad, sköna morgonstund i F-dur, vilket genom orgelns kortonsstämning i verkligheten var G-dur!” (SOU 1985:18 sid 161). Detta innebär att psalmen i praktiken gick i G-dur och var därmed uppe på tonen G2! En hel kvint upp från c2, psalmbokskommitténs satta gräns, c2.

Ps 144 O huvud blodigt sårat

Psalmen har nummer 95 i *Koralboken* (1939) och nr 144 i *Den svenska psalmboken* (1986).

Psalmen har sänkts från a-moll till g-moll och har omfånget c1-c2.

Hasslers ursprungligen världsliga melodi till texten 'Mein G'miit ist mir verwirret/das macht ein Jungfrau zart', välkänd i hans körsättning från 1601, torde i sin originalform upplevas som alltför svår för församlingssången och kanske också alltför nära knuten till originaltexten. Inte ens på tyskspråkigt område har den helt slagit igenom: den frikyrkliga Gemeindelieder 1978, liksom den katolska Gotteslob 1975, har den i utjämnad form. Vi föreslår därför att originalformen från koralbokstillägget 1964 utgår och att 1939 års form behålls. Dock sänkt ett helt tonsteg (*SOU 1985:18 sid 58*).

Här handlar slutbetänkandet enbart om texten och om hur texten kommit närmare det tyska originalet. Inga motiveringar finns om den gjorda tonartssänkningen med ett helt tonsteg.

PS 41 Gläd dig du Kristi brud

Psalmen har nummer 41 i *Den svenska psalmboken* (1937) och nummer 104 i *Den svenska psalmboken* (1986). Psalmen har sänkts från e-moll till d-moll. Omfånget i den nya tonarten är d1-c2. I slutbetänkandet ges också en textlig introduktion och beskrivning av den bibliska berättelsen om Jesu intåg i Jerusalem. Texten härstammar från 1500-talet.

Med små medel har nu bearbetaren, Britt G Hallqvist, moderniserat språket, återinfört mer av den äldre textens åskådlighet och närmast psalmen till det bibliska stoffet [...] J Regnarts melodi (ursprungligen till en världslig text), i Sverige först i Ålem-handskriften 1645, föreslås här enligt koralbokstilläggets melodi. som har slagit väl ut (*SOU 1985:18 sid 39-40*).

Musikkomentaren handlar om melodin och hur den föreslås en alternativ melodi. Inget nämns heller här om motivering till förslag om tonartssänkning.

I de särskilt utvalda fem psalmerna har jag velat studera hur resonemanget i psalmbokskommittén har gått kring gjorda tonartssänkningar och hoppats få ta del av hur diskussionerna har gått. Mycket litet, eller i princip ingenting, skrivs om tonarter eller avslöjar motivationen kring att sänka dem. Det jag har hittat är en riktlinje och strävan efter att låta psalmerna röra sig inom ett visst omfång, helst inte högre än c2. I *SOU 1985:17* beskrivs denna strävan så här:

I allmänhet har vi följ den principen att en melodi inte gärna bör överskrida tvåstruken C. Det bör dock framhållas att en sänkning, som ofta innebär en lättnad under en inlärningsperiod och för kyrko-ovana människor, också är till men för sångens friskhet och lyster. Därför har vi varit tämligen återhållsamma med sänkningar och vill gärna rekommendera en upptransponering då en koral är insjungen (*SOU 1985:17 sid 169*).

Verbums tonartssänkta koralbok (2002) och Psalmer och visor 76

I början av 2000-talet kom en koralbok med lägre sättningar, utgiven på Verbums förlag *Den svenska koralboken, urval i lägre sättningar* (Bengtsson, K, 2002). De 191 psalmer som fått ny lägre tonart och koralsats (4-stämmig orgelsats) var tagna från *Den svenska psalmboken* (1986) nr 1-325. I denna koralbok för lägre sättningar undersökte jag psalmernas omfång. Mitt resultat är följande:

- Totalt hade dessa 191 psalmer sänkts med ett helt eller ett halvt tonsteg.
- Enbart en psalm nummer 189 *Bliv kvar hos mig* hade sänkts ett och ett halvt tonsteg (tre halva tonsteg).

Lägsta ton respektive högsta ton: lilla bess, ciss 2/dess 2. Detta kan jämföras med *Den svenska psalmbokens* (1986) omfång (de 325 första psalmerna) från lilla a – e2. Detta kan förklaras med att de psalmer som redan är låga i utgångspunkt från *Den svenska psalmboken* (1986) inte behöver ytterligare en sänkning oavsett om melodin går över c2. Under lilla a kan tonerna låta alltför ”murriga” och vara svårsjungna för genomsnittssångaren.

Psalmer och visor 76 (Hans Göransson) var en av de så kallade provtrycken som gick ut till olika remissförsamlingar i arbetet med *Den Svenska psalmboken* 1986. Dessa provtryckta psalmboksutgåvor kunde remissförsamlingarna använda och testa i olika sammanhang och ge respons på. Jag har gjort en mindre undersökning av dessa provtryck, bland annat *Psalmer och visor 76* (Hans Göransson) men de innehöll dock inga äldre psalmer och ej heller de psalmer jag särskilt valt att särskilt studera. Utvärderingen gav således inget om tonarter specifikt. Det som kommenterades i remissvaren var främst om själva melodierna och några av kommentarer på dem var: ”bra, banal, för tung, intetsägande, svårsjungen, kan ej svara.” (SOU 1985:17 sid 169).

En reflexion är att svaret ”svårsjunget” möjligtvis kan inrymma att melodin går eller upplevs ligga för högt.

5. Slutsatser

Jag hade önskat och hoppats få ta del i mer motiveringar och diskussionen om hur man resonerade i tonartssänkningarna av psalmer i psalmbokskommittén inför *Den svenska psalmboken* (1986). Utifrån det material jag tagit del av är tonartsfrågan inte alltid redovisad eller dokumenterad, som man kanske skulle önskat att den vore. Däremot vet vi att det diskuterades, det vittnar det faktum att flera psalmer fick nya tonarter i *Den svenska*

psalmboken (1986). Ett annat tecken på det är att det också var uppe på agendan på nordisk nivå, grannländer sinsemellan, på gemensamma koralseminarier samt att det gavs ut en koralbok för lägre sättningar år 2002.

Psalmbokskommittén stora arbete var att närma sig och återinföra de äldre psalmernas ursprungliga rytmiseringar och melodiska ursprung. Ett annat mål var också att inga psalmer skulle gå över c2 men ca 50 % av psalmerna går ändå över denna gräns i de 325 första psalmerna i *Den svenska psalmboken* (1986).

I den finlandssvenska psalmboken sänktes samtidigt betydligt fler psalmer i slutändan än vad motsvarande psalmbokskommitté förordat. Man gick mer på de starka röster som höjdes i remissomgångar för att sänka tonarterna.

6. Resultatdiskussion

Går det att ha generella kriterier för tonart? Upplevelsen av tonhöjd kan vara beroende av vilket sammanhang en melodi eller psalm ska sjungas eller vilka som deltar i sången. Om man dessutom inte känner till melodin kan det vara svårt att glatt och helhjärtat ge sig in i sången, oavsett tonart. Melodins inneboende omfång är också en sak som påverkar val av tonart. Om psalmen redan går lågt men också sträcker sig högt upp i registret kan man inte bara sänka rakt av. Det går inte heller att bara kapa höjdtoner och ändra melodin. Andra kriterier att ta hänsyn till när man väljer en melodis tonart är om det är många eller få som sjunger, barn eller vuxna, män eller kvinnor eller blandat. Teoretiskt sett har vi inte samma förutsättningar för att sjunga i samma bekväma tonart. Hur ser ackompanjemanget ut; stödjer det en viss tonhöjd eller motverkar den det? Exempel på det sistnämnda finns dessvärre. Vilken tid på dagen psalmerna sjungs; tidigt på morgonen eller sent på kvällen som i en midnattsmässa? I vilket rum man sjunger i med varierande akustik eller i vilken kontext det rör sig om, spelar också roll.

Vid val av tonarter för unison sång blir av nämnda orsaker nödvändigt att kompromissa. De psalmer som har ett högt tonläge behöver transponeras för ovana gudstjänstdeltagare. Sångare som däremot har ett stort tonomfång ger inte så stora valmöjligheter vad gäller tonart. Sänker man psalmen ytterligare i de fallen blir högsta tonen ok men det låga registret alltför murrigt och djupt. Då får vissa svårt att sjunga med, tex barn, vars stämband inte klarar av låga toner.

Samtidigt riskerar man att tappa den musikaliska lusten och glansen, den naturliga karaktären som till exempel finns i en lovpsalm. Psalmmelodins inneboende klang är också beroende av vilken tonart den har – det klingar helt enkelt bättre i vissa tonarter. Bekännelsekravet i texten eller konfessionsgraden kan också hindra människor från att helhjärtat sjunga med i psalmerna.

Det är tydligt att det finns många åsikter och tankar och inte minst en ”upplevelse” av hur det är att sjunga med i psalmerna. Oftast att psalmerna är svårjungna och för höga. Främst är det den sjungande församlingen som önskar lägre tonarter och ”expertisen” på området, kyrkomusikerna, som vidhåller de angivna tonarterna i koralboken.

Det finns dock andra möjliga vägar att gå för att skapa sångvänlig psalmsång än den att direkt sänka tonarten. Ett tips från en kyrkomusiker var att drastiskt *höja* tonarterna några steg så att företrädesvis sopraner och tenorer med sitt naturliga höga röstläge kunde ta ansvar för höjden. Övriga kyrkobesökare skulle därmed kunna oktavera ner och sjunga i en oktav längre ner. Något som många ändå redan gör, menade musikern.

Det kräver i varje fall både tänk och långsiktigt pedagogiskt arbete och kanske också ett tydligare engagemang hos kyrkomusikern, när det handlar om psalmernas tonarter.

Några handfasta tips för att ändå få en församling med i sången:

- Öva med församlingen och uppmuntra/uppmuntra till sångligt engagemang och ”ta sats”.
- Upprepa samma psalm igen och igen. Repetition är inläringens moder. Kanske använda sig av pedagogiken ”Månadens psalm”?
- Spela begripligt och tydligt *leda* sången!
- Om församlingen är utspridd, uppmuntra människor att sitta långt fram och mer samlade.

7. Framtida forskning

Psalmer och tonarter är ett ämne som engagerar och väcker åsikter. Jag har mött många spännande kommentarer och diskussioner i ämnet under mitt arbete med denna uppsats. Det finns många intressanta spår att gå vidare med i undersökning och forskning på. Det skulle vara intressant att via andra metoder med bland annat djupintervjuer få reda på hur man tänker som kyrkomusiker kring tonarter och hur man resonerar vid önskemål från församling att sänka tonarterna. Finns det en diskrepans i tänket om psalmtonarter mellan organist och den sjungande församlingen? Samtidigt som en tonartssänkning inte låter sig göras i en handvändning. Flera kriterier gör att det inte är okomplicerat.

- Hur jobbar vi med psalmsången framöver?
- Hur får vi en sjungande församling?
- Skillnaden mellan kyrkomusikernas och den sjungande församlingens tankar i tonartsfrågan?
- Jämförande studium mellan de nordiska psalmböckerna och förhållande till tonarter.

Vi står också inför en ny psalmboksrevidering. Arbetet har inletts och möjligheten finns nu för folk att aktivt ta del i psalmboksskrivande. Här kan det vara intressant att ta reda på kriterierna för psalmer, förutom relevanta texter för text i vår nutida kontext men också ur den rent sångliga aspekten. Hur engagerar vi med sången? Hur når vi delaktigheten i en sjungande församling.

Källförteckning

Den svenska psalmboken, Musiktryck, av Konungen gillad och stadfäst år 1937

Den svenska koralboken, Musiktryck, av Konungen gillad och stadfäst år 1939

Den svenska psalmboken, antagen av 1986 års kyrkomöte

Svensk psalmbok för den evangelisk-lutherska kyrkan i Finland. antagen av kyrkomötet i februari 1986. Vasa 1987.

Koralboken, Musiktryck, EFS-förlag 1987

Den svenska koralboken, urval i lägre sättningar, Kjell Bengtsson 2002

Psalmer och visor 76 Hans Göransson

Psalternas väg Kommentarer till text och musik i den svenska psalmboken.
Band 1

Koral och andlig visa i Sverige, Harald Göransson 1997

Sjung, kyrka, sjung Carlshamre, Skagersten, Harling 2002

Harald Göransson och psalmförnyelse, Anders Dillmar, 2015

Harald Göransson och gudstjänstmusikens förnyelse, Anders Dillmar, 2015

Psalmer i 2000-talet, Stockholm, Verbum, 2006

Det svenska körundret, Gunnel Fagius, 2009

Rum för röster: sociologiska analyser av musiklivet inom Svenska kyrkans, som det uppfattas av kyrkobesökare, kyrkomusiker samt kyrkokorister, 2020, Jonas Bromander

Artikel i Kyrkans tidning nr 44, 2021. *Tanke och tro*, bilaga till Kyrkans tidning Nr 44 2021.
Tema: Psalmboken

Nätet:

Statens offentliga utredningar SOU 1985:16 Den Svenska psalmbokens slutbetänkande

Statens offentliga utredningar SOU 1985:17 Den Svenska psalmbokens slutbetänkande

Statens offentliga utredningar SOU 1985:18 Den Svenska psalmbokens slutbetänkande

Holmberg, E (2018) *Konsten att leda psalmsång* [Examensarbete, Örebro universitet] Diva

Tonernas riddare (SVT dokumentär, Musikaliska akademien)

Sarelin B (2002) *Kyrkomusikernas roll i 1900-talets psalmboksrevisioner*